

ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти XXI століття провідною метою української освітньої системи проголосила розвиток особистості та забезпечення соціально-педагогічних умов для творчої самореалізації особистості й виховання покоління, здатного ефективно працювати і навчатися впродовж усього життя.

Тому й виникла суттєва необхідність спрямування педагогічних зусиль на творчу самореалізацію сутнісних сил учнів – їх мотивів, здібностей, практичних умінь, життєвих цінностей, здатності постійно створювати особистісно й соціально значимі освітні продукти. В певній мірі розкрити творчі здібності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва можливо завдяки евристичному навчанню.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз наукових праць дозволив виявити низку досліджень, присвячених проблемі впровадження евристичного навчання в навчально-виховний процес, зокрема праці В. Андрєєва, М. Бурди, Ю. Колягіна, Д. Пойя, Г. Саранцева, О. Скафи, В. Соколова, Л. Фрідмана, А. Хуторського та ін. Щодо евристичного навчання в початковій школі, то в цьому напрямі працюють такі науковці як А. Коломієць, Г. Тарасенко. Аналіз публікацій вищезазначених авторів вказує на те, що в навчально-виховному процесі учнів початкової школи евристичне навчання застосовується вельми епізодично.

Тому постає завдання розглянути поняття евристичного навчання та можливість його застосування на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Мета статті – використовуючи методи й прийоми евристичного навчання, розробити евристичний навчальний проект для ознайомлення і застосування на практиці прийомів ліплення під час вивчення теми композиційні прийоми в скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Ми виходимо з того, що на сьогоднішній день від учнів початкової школи вимагаються такі якості, як ініціативність, винахідливість, креативність під час виконання навчальних завдань. Формування цих якостей неможливе без уміння працювати самостійно, творчо. Тому ми звертаємось до **евристичного навчання**, яке передбачає відмову від готових знань, від їх репродукції, а базується на самостійному пошуку їх.

Під поняттям **дидактична евристика** А. Хуторський розуміє теорію навчання, яка визначає систему цілей, закономірностей, принципів, змісту, технології, форм, методів і засобів, що забезпечують самореалізацію та освітній розвиток учнів і вчителів у процесі створення ними освітніх продуктів у галузях знань і діяльності, що вивчаються ними [11].

А. Хуторський справедливо зазначає, що основною характеристикою евристичного навчання є створення учнями освітніх продуктів у виучуваних предметах і побудова власних освітніх траєкторій у кожній із освітніх галузей. Під освітньою продукцією він розуміє, по-перше, матеріалізовані продукти діяльності учня у вигляді суджень, текстів, малюнків, виробів тощо; по-друге, зміни особистісних якостей учня, які розвиваються в навчально-виховному процесі. Обидві складові – матеріальна та особистісна, створюються одночасно під час конструювання учнем індивідуального освітнього процесу [11].

Традиційний зміст освіти ускладнює конструювання учнями власних знань. У навчальних програмах, посібниках, підручниках світ реальних об'єктів поданий готовими поняттями, ідеалізованими продуктами пізнання, які отримали не учні, а спеціалісти, вчені, автори підручників. Вивчення учнями інформації про чужі знання практично не залишає місця для створення ними власних знань про реальний світ.

Ця проблема в евристичному навчанні вирішується шляхом зміни методології навчання:

спочатку учням у якості освітнього об'єкта пропонують реальні, а не ідеальні об'єкти пізнання. Вчитель навчає учнів способам пізнання реальних об'єктів і конструюванню добутих знань. Вивчаючи об'єкт реального світу, молодші школярі шукають і створюють знання про нього, тобто ідеальні теоретичні факти, поняття, закономірності, усвідомлюючи створені знання й способи пізнання, школярі фіксують їх у вигляді особистісного освітнього продукту, що дозволить потім використовувати їх для наступного пізнання реального світу.

Необхідними складовими методики, процесу евристичного навчання образотворчого мистецтва в початковій школі повинні бути методи, прийоми, форми і засоби навчання, які активізують пізнавальну діяльність і організують її так, щоб унаслідок такої діяльності учні отримували новий продукт, нові для них знання і способи діяльності. З. Слєпкань підкреслює, що вибір методів і прийомів навчання залежить насамперед від поставлених цілей і завдань, тобто цілей і завдань розвитку, змісту навчального матеріалу, конкретних умов класу, які визначаються рівнем підготовки учнів до сприйняття нового, їх пізнавальними потребами, сформованістю інтелектуальних навичок і вмінь, саморегуляції [10].

За В. Андрєєвим, **евристичні методи навчальної діяльності** – це система евристичних правил діяльності педагога (методи викладання) і діяльності учня (методи навчання), розроблених з урахуванням закономірностей і принципів педагогічного управління і самоврядування особистості з метою розвитку інтуїтивних процедур діяльності учнів у виконанні творчих завдань [1].

Під **евристичними прийомами** О. Скафа розуміє особливі прийоми, які сформувалися в ході розв'язання одних задач і більш-менш свідомо переносяться на інші [9].

Російський дослідник А. Хуторський класифікував методи евристичного навчання [11]. Для цього він звернувся безпосередньо до основних видів евристичної навчальної діяльності, класифікувавши їх на оргдіяльнісні, когнітивні і креативні.

Опираючись на класифікацію евристичних методів А. Хуторського, ми, відповідно, розроблятимемо евристичні завдання оргдіяльнісного, когнітивного і креативного типу.

Ряд авторів під поняттям «завдання» розуміють як «навчальне завдання» (А. Матюшкін [4], І. Лернер [3]), як «проблемну навчальну задачу: сукупність питань, що створюють проблемну ситуацію» (В. Кудрявцев [2]), як «задачу, що містить об'єктивне протиріччя» (М. Махмутов [5]).

Визначаючи поняття «проблема», «завдання», «задача», одні автори підкреслюють об'єктивний, інші – суб'єктивний характер цих понять. Визначити відмінності між даними поняттями допомагає справедливе висловлювання М. Махмутова, який вважає, що завдання сприймається слухачем як проблема, коли він «бачить» певний зв'язок між даними задачі та вимогами нової інформації, що містяться в ній, зі своїми колишніми знаннями. В цьому випадку завдання як об'єктивне явище приймає суб'єктивний характер, воно відображається у свідомості людини і стає для неї проблемою [5].

Евристичне завдання – навчальне завдання, яке має на меті створення учнем особистого освітнього продукту з використанням евристичних методів і прийомів діяльності (А. Хуторський).

Ознаки евристичного завдання:

- відкритість, тобто відсутність заздалегідь відомого результату його виконання. Тому інша назва евристичних завдань – відкриті завдання;
- опора на творчий потенціал учнів, забезпечення розвитку творчих (евристичних) здібностей останніх;
- наявність у завданні актуальних для вирішення проблеми протиріч або потреб, що стосуються учня і належать заданій предметній (метапредметній) області;
- поєднання універсальної предметної основи завдання та унікального його розгляду учнем. Тобто в завданні пропонується розглянути загальний для всіх об'єкт (предмет), використовуючи індивідуальні (особистісні) особливості учня. В результаті забезпечується унікальність створеного освітнього продукту – результату виконання евристичного завдання [12].

Під евристичним завданням О. Скафа розуміє задачу, яка допускає самостійне формулювання способу її розв'язання, в процесі якого учень потрапляє в ситуацію виявлення своїх евристичних позицій [9].

Оцінка евристичних завдань відбувається за запропонованими А. Хуторським шести критеріями [12]:

- завдання повинне мати «запальний» характер – ступінь спонукання учня до виконання завдання через захоплюючу форму завдання, проблеми тощо;
- евристичність завдання – сила «творчої воронки», в яку завдання занурює учня. Націленість на створення учнем відкриття, суб'єктивно або об'єктивно нового освітнього продукту;
- освітня значимість – роль завдання в забезпеченні загальноосвітньої підготовки учня з предмета;
- технологічність завдання – закладений у завданні підхід, алгоритм або інструментарій його виконання. Забезпечення можливості вибору різних способів виконання завдання (відкритість завдання);
- людиновідповідність завдання – наявність особистісно-значущого для учня сенсу в завданні, передумови для особистісної самореалізації учня, прояву його індивідуальності, самобутності;
- практична значимість завдання – затребуваність, актуальність його виконання для учня або інших замовників.

Навчальний проект – це форма організації занять, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників, спрямовану на отримання освітньої продукції за певний період – від одного уроку до декількох місяців [8].

Виходячи з наведеного визначення, ми під **евристичним навчальним проектом** будемо розуміти форму організації занять із застосуванням евристичних завдань, що передбачатиме комплексний характер діяльності всіх його учасників, спрямовану на отримання освітньої продукції за певний період – від одного уроку до декількох місяців.

Навчальною програмою початкової школи передбачено роботу із солоним тістом, в результаті якої учні повинні мати уявлення про виготовлення композицій з солоного тіста, розкривати послідовність дій під час виготовлення виробів, володіти навичками створення нескладних композицій з елементами творчості, зокрема під час вивчення теми композиційні прийоми в скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві [9].

Відповідно до вимог програми, ми представимо довготривалий евристичний навчальний проект «Наповни кошик подарунками» для 2-го класу.

Що в печі можна випікати

І за обідом смакувати?

Вчитель повідомляє, що з давніх часів люди випікали з тіста не тільки хліб, а й декоративні вироби. У Німеччині було прийнято виготовляти великодні та різдвяні сувеніри з солоного тіста. Різні медальйони, вінки, кільця і підкови вивішувалися в отворі вікон і кріпилися до дверей. У Китаї з солоного тіста виготовлялися маріонетки для лялькових вистав. У країнах Східної Європи популярні великі картини з тіста. У слов'янських народів такі картини не розфарбовувалися і під час випікання не змінювали кольору. Ще у Київській Русі було прийнято дарувати фігурки з солоного тіста. Вважалося, що будь-який виріб з солоного тіста, який знаходиться в будинку – символ багатства і благополуччя в сім'ї. Хоча вироби з тіста – стародавня традиція, їм знаходиться місце і в сучасному світі. Тому ми продовжимо традицію наших пращурів, і будемо виготовляти картину з солоного тіста із зображенням кошика, що наповнений подарунками.

Техніка роботи з солоним тістом не складна. Вона не вимагає значних грошових витрат, не займає багато часу і не потребує спеціального обладнання для обробки готових виробів. Рецепт приготування солоного тіста такий: склянка солі змішується з 2 склянками пшеничного борошна. До них додається 0,5 склянки води і 1 столова ложка олії та вимішується тісто; потім

його слід загорнути в поліетиленову плівку і поставити на декілька годин в холодильник [2].
(Клас ділиться на 5-6 підгруп. При формуванні підгруп учитель враховує побажання учнів.)
Для всіх підгруп формуються однакові евристичні завдання:

Евристичні завдання оргдіяльнісного типу:

– розробити цілі даного проекту (для чого цей проект потрібен, яке його практичне значення);

– розробити план даного проекту;

– підібрати інструменти для його виконання;

– підготувати заздалегідь солоне тісто за вказаним рецептом;

– організувати виставку творчих робіт;

– рефлексія (усвідомити свою діяльність під час виконання проекту, вивести правила й закономірності цієї діяльності, порівняти з іншою діяльністю);

– оцінка (прорецензувати проекти товаришів, та підготувати оцінку власного проекту).

Евристичні завдання когнітивного типу:

– яка історія використання солоного тіста в декоративно-прикладному мистецтві Київської Русі?;

– чи є актуальним використання солоного тіста в наш час?;

– чи можна створювати картини за допомогою солоного тіста? Якщо так, то за допомогою яких інструментів? (охарактеризуйте правила техніки безпеки під час роботи з кожним із цих інструментів);

– якими подарунками можна наповнити кошик?

Евристичні завдання креативного типу:

– створити картину з солоного тіста.

Вчитель обов'язково надає технологічну картку для виготовлення кошика, а також знайомить із різними прийомами виготовлення подарунків, які слід покласти у нього.

Технологічна картка – комплексний документ, який в повному вигляді включає в себе наступні компоненти: 1) зображення і опис готового виробу (зразка); 2) опис усіх матеріалів та інструментів, необхідних для роботи; 3) послідовний опис всіх операцій з виготовлення деталей і збірці виробів [3].

Ми представимо технологічну карту для виготовлення кошика із солоного тіста (таблиця 1).

Таблиця 1

Послідовність виконання роботи	Процес роботи	Правила безпеки
1. Для виготовлення кошика нам знадобляться такі матеріали й інструменти як: картон, солоне тісто, борошно, вода, дошка, качалка, виделки, ніж, лінійка, а також усе те, чим можна робити цікаві форми з тіста.		
2. Посипаємо дошку борошном, беремо у жменю шматочок тіста і розкочуємо його за допомогою качалки. Надаємо йому форму овалу.		Варто брати невелику кількість борошна, щоб не бруднити робоче місце.
3. За допомогою лінійки робимо вертикальні лінії на відстані 1 см одна від одної.		
4. Прикладаємо виделки з обох боків лінії і з'єднуємо їх.		Не варто розмахувати руками під час роботи із виделками. Слід бути максимально уважним під час проколювання

5. Скручуємо 3 ковбаски завдовжки 35-40 см і плетемо з них косу.		
6. Змочуємо у воді пензлик і промашуємо ту частину до якої буде кріпитися ручка кошика. І кріпимо її.		
7. Далі виготовляємо подарунки у кошик (квіти, овочі, фрукти, іграшки тощо). Для цього можна використовувати будь-які інструменти.		
8. Після висихання виробу, розфарбовуємо його за власним смаком гуашшю. І покриваємо лаком або ґрунтовкою.		

Ми пропонуємо критерії зовнішньої оцінки, які використовуються для оцінювання проектної діяльності:

- значимість проблеми, адекватність досліджуваної тематики;
- доцільність використаних методів дослідження;
- ступінь активності кожного учасника;
- колективність у роботі, взаємовиручка і підтримка;
- доказовість пропорованих розв'язків, чіткість висновків;
- естетика оформлення результатів проекту;
- вміння відповідати на запитання опонентів;
- наскільки креативно виконане завдання (вибирають роботу за наведеним алгоритмом чи «творять» без зразка).

У результаті виконання цього проекту учні мають сконструювати та поглибити власні знання із застосування різних прийомів ліплення за допомогою солоного тіста під час вивчення теми композиційні прийоми в скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі; навчитися планувати й коригувати план свого дослідження; виявляти готовність відкрито висловлювати й відстоювати власні думки; вчитися слухати партнера; навчитися презентувати результат колективного дослідження; здійснювати рефлексію власної діяльності.

Кінцевим продуктом виконання цього проекту має бути картина «Кошик з подарунками». Створеною композицією учні зможуть прикрасити класну кімнату.

Висновок. Розглянувши поняття евристичного навчання, ми дійшли висновку, що воно передбачає відмову від репродукції знань, а базується на самостійному пошуку останніх. Це надає безліч можливостей для розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Використавши методи і прийоми евристичного навчання, ми розробили евристичний навчальний проект «Наповни кошик подарунками» для ознайомлення і застосування на практиці прийомів ліплення із солоного тіста під час вивчення теми композиційні прийоми в скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Література:

1. Андреев В.И. Эвристика для творческого саморазвития: учебное пособие / В.И. Андреев. – Казань, 1994. – 247 с.
2. Большая книга поделок. Соленое тесто. – М. : Эксмо. – 2008. – 224 с.
3. Коньшева Н.М. Теория и методика преподавания технологии в начальной школе: учеб. пособие для

студентов пед. вузов и колледжей/Н. М. Коньшева. – Смоленск: Ассоциация XXI век, 2006. – 296 с.: ил.

4. Кудрявцев Т.В. Эвристическое обучение: истоки, сущность, перспективы / Т.В. Кудрявцев. – М.: Знание, 1991. – 125 с.

5. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.

6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин – М.: Педагогика, 1972. – 342 с.

7. Махмутов М.И. Эвристическое обучение: Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.

8. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене / Н.Є. Мойсеюк – К., 2007. – 656 с.

9. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 392 с.

10. Скафа Е. И. Эвристическое обучение математике: теория, методика, технология: монография / Е. И. Скафа. – Донецк: Изд-во ДонНУ, 2004. – 439 с.

11. Слєпкань З.І. Методика навчання математики/ З.І. Слєпкань. К.: Зодіак – ЕКО, 2000. – 512 с.

12. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

13. Хуторской А.В. Эвристическое задание. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://khutorskoy.ru/science/concepts/terms/heuristic_task.htm.

У статті розглядається можливість застосування евристичного навчання, а також його методи і прийоми на основі яких розроблені евристичні завдання, що в свою чергу дають можливість розробити евристичний навчальний проект «Наповни кошик подарунками» на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі. Даний проект дозволить ознайомити учнів із різними прийомами ліплення виробів із солоного тіста під час вивчення теми композиційних прийомів у скульптурі та декоративно-прикладному мистецтві на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Ключові слова: евристичне навчання, евристичні завдання, евристичний навчальний проект, образотворче мистецтво, початкова школа.

В статье рассматривается возможность применения эвристического обучения, а также его методы и приемы на основе которых разработаны эвристические задания, они в свою очередь дают возможность разработать эвристический учебный проект «Наполни корзину подарками» на уроках изобразительного искусства в начальной школе. Данный проект позволит ознакомить учащихся с различными приемами лепки изделий из соленого теста при изучении темы композиционных приемов в скульптуре и декоративно-прикладном искусстве на уроках изобразительного искусства в начальной школе.

Ключевые слова: эвристическое обучение, эвристические задания, эвристический учебный проект, изобразительное искусство, начальная школа.

The article considers the possibility of heuristic learning and its methods and techniques are developed based on heuristic tasks, which in turn make it possible to develop heuristic learning project «Fill the basket with gifts» on the lessons of arts in primary school. This project will introduce students to the different methods of molding products from salted dough lesson on compositional techniques in sculpture and arts and crafts to fine art classes in elementary school.

Key words: heuristic learning, heuristic task, heuristic learning project, art classes, elementary school.